

ΑΝ ΘΡΩ ΠΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 4
ΙΟΥΝΙΟΣ-ΣΕΠΤΕΜ-
ΒΡΙΟΣ 2021

Αφιέρωμα στον Στάνλεϋ Χάουεργουας

ΣΤΑΝΛΕΪ ΧΑΟΥΕΡΓΟΥΑΣ

Το χριστιανικό μήνυμα, το έργο της θεολογίας και ο νέος ανθρωπισμός
Μετάφραση: Γιάννης Μπέκος

ΣΤΑΝΛΕΪ ΧΑΟΥΕΡΓΟΥΑΣ

Θεολογικοί στοχασμοί για τη Φιλοσοφία
Μετάφραση: Γιάννης Μπέκος

ΣΤΑΝΛΕΪ ΧΑΟΥΕΡΓΟΥΑΣ

Πώς να υπάρξει κανείς ως πράττων: γιατί ο χαρακτήρας έχει σημασία
Μετάφραση: Γιάννης Μπέκος

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΕΚΟΣ

Ο Χάουεργουας και η χρήση της αναλυτικής φιλοσοφίας

π. ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΓΚΑΝΑΣ

Η μαθητεία του Χάουεργουας στον Βιτγκενστάιν και η σημασία της για τη σύγχρονη ελληνική θεολογία

ΑΓΓΕΛΟΣ ΓΟΥΝΟΠΟΥΛΟΣ

Όταν ο Όσκαρ Ρομέρο βαπτίστηκε στην «Εκκλησία των Φτωχών»

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

Τι είναι πίστη;

π. ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ ΜΑΡΤΖΟΥΧΟΣ

Η πίστη σε έναν κόσμο χωρίς Θεό

ΦΩΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΑΚΑΚΗΣ

Ανάσταση: η χαμένη εικόνα (μέρος Α)

«Λευκό Ρόδο», ναζισμός, αντισημιτισμός

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΠ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ

Το «Λευκό Ρόδο» ως έμπνευση απέναντι σε κάθε ολοκληρωτισμό

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΡΑΒΒΑΡΗΣ

Για την αδιάλειπτη συνέχεια της αντιεβραϊκής βίας στην μεταπολεμική Γερμανία και τις ευθύνες του κράτους

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ερμηνευτικές προσεγγίσεις του αντισημιτισμού

Η Ανάσταση (2005)

Ποιήματα και Διηγήματα

Γουίλιαμ Μπάτλερ Γέητς (Διήγημα), Γκυ Ντε Μωπασάν (Διήγημα), Χάρης Φραντζής (Ποιήματα), Θωμάς Στεργιόπουλος (Διήγημα), Τάσια Βενέτη (Διήγημα)

Βιβλία, γράμματα & τέχνες

Νίκος Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Δώρα Στυλιανέση, Παναγιώτης Γ. Παπανικολάου, Δημήτρης Βλαχοδήμος, Πιέρο Μαρτινέτι, Παναγιώτης Τσιαμούρας, Ευάγγελος Γιατρούτσικος-Πράττος, Μιχάλης Παρασκευόπουλος

Γιώργος Κρανιδιώτης

Τι είναι η πίστη;

Το Μεγάλο Σάββατο (των Καθολικών) του 2019, το έγκυρο γερμανικό περιοδικό Der Spiegel κυκλοφόρησε με τίτλο «Ποιος πιστεύει da σε κάτι τέτοιο;» («Wer glaubt denn sowas?»), αναφερόμενο στην Ανάσταση του Ιησού.¹ Το εξώφυλλο –το οποίο, παρεμπιπτόντως, παρουσίαζε τον Χριστό κατά τη Μεταμόρφωση (λεπτομέρεια από τον ομώνυμο πίνακα του Ραφαήλ) και όχι κατά την Ανάσταση– συμπληρωνόταν από τον υπότιτλο «Γιατί ακόμα και οι χριστιανοί δεν χρειάζονται πια κανέναν Θεό;», ενώ το κύριο άρθρο έφερε τον διθυραμβικό τίτλο: «Ο ουρανός είναι άδειος» («Der Himmel ist leer»)² Ειρωνεία της τύχης, την ίδια ακριβώς ημέρα, στη Σρι Λάνκα, βόμβες τοποθετημένες από φανατικούς ισλαμιστές εξερράγησαν μέσα σε τρεις εκκλησίες όπου ρωμαιοκαθολικοί πιστοί είχαν συγκεντρωθεί για τη λειτουργία του Πάσχα, προκαλώντας τον θάνατο εκατοντάδων ανθρώπων και τον τραυματισμό πολύ περισσότερων.³

Άραγε, τι είναι η πίστη, ώστε, παρά τη χλεύη του περιοδικού, η οποία βεβαίως αντιπροσωπεύει μία ευρέως διαδεδομένη στάση μεταξύ των διαφωτισμένων νεωτερικών υποκειμένων, δισεκατομμύρια άνθρωποι παγκοσμίως να εξακολουθούν να πιστεύουν στα υπερφυσικά γεγονότα της ζωής του Ιησού και κατ' επέκταση στον Χριστό ως Θεό και Σωτήρα, και μάλιστα να φθάνουν να χάνουν και τη ζωή τους ακόμη χάριν αυτής τους της πίστης;

Σύμφωνα με τον Ιερό Δαμασκηνό,⁴ η πίστη είναι «διπλή», ήτοι δύο ειδών: κατ' αρχάς, έχουμε την πίστη «ἐξ ἀκοῆς», τουτέστιν την πίστη που θεμελιώνεται στο άκουσμα των «θείων Γραφῶν». Τι περιέχουν όμως οι Γραφές; Περιέχουν τη μαρτυρία των ανθρώπων που υπήρξαν αυτό-

Ο Γιώργος Κρανιδιώτης γεννήθηκε στην Καλαμάτα το 1976.

¹ <https://www.spiegel.de/spiegel/print/index-2019-17.html>

² <https://magazin.spiegel.de/SP/2019/17/163511987/index.html>

³ <https://www.theguardian.com/world/2019/apr/21/sri-lanka-explosions-what-we-know-so-far>

⁴ Ιωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκδόσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, εισαγ., μτφρ. και σχόλια Νίκου Ματσούκα, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2007, κεφ. 83, σ. 350-353.

πτες και αυτήκοι μάρτυρες των γεγονότων της ζωής του Ιησού: των θαυμάτων, της μεταμόρφωσης, των παθών, της ανάστασης, της ανάληψης κ.λπ. Η μαρτυρία αυτή είναι που μεταδόθηκε στο διάβα των αιώνων από γενιά σε γενιά χριστιανών μέσα στην Εκκλησία και συνεχίζει μέχρι και σήμερα να πιστεύεται και να εμπνέει τους πιστούς μέχρι θανάτου. Με άλλα λόγια, η πίστη μας συνίσταται κατ' αρχήν στο ότι δεχόμαστε ως αληθείς τις διηγήσεις των αποστόλων και των ευαγγελιστών, όπως αυτές είναι καταγεγραμμένες στα βιβλικά κείμενα, δηλαδή, πιστεύουμε πως όσα αυτοί γράφουν ότι είδαν ιδίως όμμασι και άκουσαν ιδίως ωσί συνέβησαν όντως.

Υπάρχει και ένα δεύτερο είδος πίστης. Είναι η πίστη που ο Απόστολος Παύλος ορίζει ως εξής: «Ἔστι δὲ πίστις ἐλπίζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων» («Πίστη σημαίνει σιγουριά γι' αυτά που ελπίζουμε και βεβαιότητα γι' αυτά που δεν βλέπουμε»).⁵ Όπως επεξηγεί ο Δαμασκηνός, τούτη η πίστη είναι η αναμφίβολη και «ἀδιάκριτος» ελπίδα ότι οι υποσχέσεις του Θεού προς εμάς και τα δικά μας αιτήματα προς Αυτόν θα εκπληρωθούν. Ενώ όμως το πρώτο είδος πίστης (η «πίστις ἐξ ἀκοῆς») εναπόκειται στη θέλησή μας («τῆς ἡμετέρας γνώμης ἐστίν»), το δεύτερο αποτελεί χάρισμα του Πνεύματος.⁶

Ας ξαναγυρίσουμε στο πρώτο είδος πίστης. Στο βιβλίο των *Πράξεων* περιγράφεται πως μετά την Πεντηκοστή οι αρχιερείς και γραμματεῖς των Ιουδαίων συνέλαβαν τον Πέτρο και τον Ιωάννη και τους οδήγησαν ενώπιον του Συνεδρίου.⁷ Εκεί τους απειλήσαν και «τους ἔδωσαν εντολή να μη μιλούν καθόλου ούτε να διδάσκουν για τον Ιησού».⁸ Τότε αυτοί αποκρίθηκαν: «οὐ δυνάμεθα γὰρ ἡμεῖς ἅ εἶδομεν καὶ ἠκούσαμεν μὴ λαλεῖν» («Εμεῖς πάντως δεν μπορούμε να μη μιλάμε γι' αυτά που είδαμε και ακούσαμε»)⁹. Στη 2^η *Καθολική Επιστολή* του, ο απ. Πέτρος τονίζει: «Οὐ γὰρ σεσοφισμένοις μύθοις ἐξακολουθήσαντες ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ παρουσίαν, ἀλλ' ἐπόπται γεννηθέντες τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος» («Δεν βασιστήκαμε, λοιπόν, σε περίτεχνους μύθους για να σας γνωστοποιήσουμε τη δυναμι-

⁵ *Πρὸς Ἑβραίους* 11:1. Για όλα τα βιβλικά χωρία χρησιμοποιούμε τη μετάφραση της Ελληνικής Βιβλικῆς Εταιρείας.

⁶ Ιωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, ὁ.π., σ. 352.

⁷ *Πράξεις* 4:1-7.

⁸ *Ο.π.* 4:18.

⁹ *Ο.π.* 4:20.

κή έλευση του Κυρίου μας Ιησού Χριστού. Έχουμε δει με τα ίδια μας τα μάτια το μεγαλείο του».¹⁰ Τέλος, ο απόστολος και ευαγγελιστής Ιωάννης αρχίζει την *1^η Καθολική του Επιστολή* γράφοντας: «Ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἐώρακάμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἔθεασάμεθα καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν, περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς» («Σας γράφουμε για το ζωοποιό Λόγο, που υπήρχε εξ αρχής. Εμείς τον έχουμε ακούσει και τον έχουμε δει με τα ίδια μας τα μάτια. Μάλιστα τον είδαμε από κοντά, και τα χέρια μας τον ψηλάφησαν»)).¹¹

Από τα παραπάνω αγιογραφικά χωρία, συνάγεται ότι η βάση της πίστης της Εκκλησίας είναι η μαρτυρία των αυτοπτών και αυτηκόων μαρτύρων της ζωής του Χριστού και δη η εμπειρία των αισθήσεών τους, της όρασης, της ακοής, της αφής τους. Όπως επισημαίνει ο Δημήτρης Μαυρόπουλος: «το βάρος πέφτει στην εμπειρία. Το κήρυγμα της Εκκλησίας είναι κήρυγμα εμπειρίας, πηγάζει από σχέση. Το κήρυγμα της Εκκλησίας σε όλους τους αιώνες μέχρι σήμερα είναι να καταθέτει αυτά που βλέπει, που ακούει, που ψηλαφεί – όχι αυτά που στοχάζεται. [...] Τα πράγματα (τις εμπειρίες) και όχι τις λέξεις (τα ονόματα) ή τα νοήματα».¹² Θα τολμούσαμε να πούμε χωρίς υπερβολή ότι, από γνωσιολογικής απόψεως, το έσχατο θεμέλιο της πίστης είναι «εμπειριοκρατικό-αισθησιαρχικό».

Τούτη η «εμπειριοκρατική-αισθησιαρχική» θεμελίωση συνυφαινεται με την ιστορικότητα του προσώπου του Ιησού. Κατά τον Σέλλινγκ: «ο χριστιανισμός δεν είναι θεωρία, είναι πραγματικότητα. Το αυθεντικό περιεχόμενο του χριστιανισμού είναι ο Χριστός και η ιστορία Του».¹³ Άμεσο αντικείμενο του χριστιανισμού είναι ο Χριστός κατά την ιστορική Του παρουσία. Εν αντιθέσει προς τις μυθολογικές μορφές ή φυσιογνωμίες, στις οποίες δεν υπάρχει ίχνος ιστορικής αλήθειας, η ιστορική ύπαρξη του Ιησού είναι πλήρως τεκμηριωμένη: «ο Χριστός δεν είναι απλώς και μόνο ένα φαινόμενο [...] ο Χριστός είναι μία ιστορική προσωπικότητα. Εδώ την θέση της παράστασης καταλαμβάνει η αλήθεια

¹⁰ *2^η Πέτρου* 1:16.

¹¹ *1^η Ιωάννου* 1:1.

¹² Δημήτρης Μαυρόπουλος, *Σχόλια στην Αποκάλυψη του Ιωάννη*, Δόμος, Αθήνα 2020, σ. 16 και 128.

¹³ F. W. J. Schelling, *Φιλοσοφία της Αποκαλύψεως*, μτφρ. Θεοδώρου Λουπασάκη, Ροές, Αθήνα 2004, σ. 357.

και η πραγματικότητα».¹⁴ Παρομοίως, ο Γιούργκεν Μόλτμαν, αναφερόμενος στη χριστολογία του Ερνστ Μπλοχ, υπογραμμίζει πως «η χριστιανική πίστη ζει όπως καμία άλλη από την ιστορική αλήθεια του ιδρυτή της, συνιστώντας και η ίδια συγκεκριμένη ιστορική συνέχεια της ζωής και των Παθών και όχι λατρεία ενός ειδώλου ούτε βαθύ βίωμα θρησκευτικής σοφίας».¹⁵

Ποια μπορεί να είναι, λοιπόν, η σχέση του θεωρητικού λόγου με την πίστη; Η σχέση αυτή φαίνεται να δομείται σε δύο επίπεδα: ένα προπαρασκευαστικό και ένα διαμεσολαβητικό.

Σύμφωνα με τον νεοέλληνα φιλόσοφο Σπυρίδωνα Κυριαζόπουλο,¹⁶ ο λόγος θέτει την ερώτηση περί Θεού, που είναι το κατ' εξοχήν ερώτημα, το πρώτο και σπουδαιότερο ζωτικό ερώτημα της φιλοσοφίας. Η «πρώτη φιλοσοφία», η Μεταφυσική, είχε ανέκαθεν ως κεντρικό της θέμα τον Θεό, το Πρώτον της πραγματικότητας. Όπως διδάσκει ο Καντ,¹⁷ η Μεταφυσική συνιστά φυσική καταβολή του ανθρώπου· ο ανθρώπινος λόγος φέρεται ακατάσχετα προς τα μεταφυσικά ερωτήματα –μεταξύ των οποίων προέχουσα θέση καταλαμβάνει και το περί Θεού ερώτημα– ωθούμενος από μια εσωτερική του ανάγκη. Γι' αυτό και σε όλους τους ανθρώπους υπήρξε πάντα κάποιο είδος Μεταφυσικής.

Ασφαλώς, η ύπαρξη του Θεού δεν μπορεί ούτε να βεβαιωθεί αλλά ούτε και να απορριφθεί επί τη βάσει λογικών αποδείξεων· συνεπώς, η πίστη δεν είναι εξαγόμενο συλλογισμού. Εν τούτοις, ο λόγος ως αναζητητής, ως διώκτης του υπερβατικού Θεού, μπορεί κατά τον Κυριαζόπουλο να αποτελέσει τα προλεγόμενα, τη «φάτνη» της πίστης, και η φιλοσοφία να γίνει προεισαγωγή στην πίστη. Ο λόγος προετοιμάζει την είσοδο της πίστης· η ερώτηση του λόγου είναι ο ορίζοντας όπου ανατέλλει η απάντηση της πίστης. Τιοιουτοτρόπως, λόγος και πίστη, ως παράλληλες προσπάθειες υπερπήδησης του πέρατος, δεν είναι αντίπαλοι

¹⁴ *Ο.π.*, σ. 357-358.

¹⁵ Γιούργκεν Μόλτμαν, *Η χριστολογία του Ερνστ Μπλοχ*, μτφρ. Έλενα Σταγκουράκη, *Άνθρωπος*, τχ. 2, αφιέρωμα: *Ερνστ Μπλοχ-Γιούργκεν Μόλτμαν, φιλοσοφία και θεολογία της ελπίδας*, Οκτώβριος 2020, σ. 21.

¹⁶ Σπυρίδωνος Κυριαζόπουλου, *Προλεγόμενα εις την Ερώτησιν περί Θεού*, Γρηγόρης, Αθήνα, 2000.

¹⁷ Immanuel Kant, *Κριτική του Καθαρού Λόγου*, εισαγωγή, μετάφραση και σχόλια Αναστασίου Γιανναρά, Παπαζήσης, Αθήνα 1976, Β 21, σ. 93-94.

αλλά συναγωνιστές.¹⁸

Σύμφωνα με τον Έγελο τώρα, η συνειδητοποίηση του περιεχομένου της χριστιανικής πίστης απαιτεί ανάπτυξη, εκπαίδευση, μόρφωση, άλλως ειπείν μεσολάβηση.¹⁹ Η πίστη του εκάστοτε ανθρώπου οφείλεται στη διδαχή-αγωγή, τη θεία εξάπαντος (μέσω του Πνεύματος του Θεού), αλλά και την ανθρώπινη, άρα είναι διαμεσολαβημένη.²⁰ Η μεσολάβηση είναι απαραίτητη συνθήκη της πίστης: «και το χριστιανικό βάπτισμα, μολονότι μυστήριο, συμπεριλαμβάνει την πρόσθετη υποχρέωση μιας χριστιανικής εκπαίδευσης».²¹ Η πίστη αρθρώνεται ως ένα εσωτερικά πλούσιο σύστημα διδασκαλίας και γνώσης, το οποίο προϋποθέτει το νοείν, δηλαδή το γνωρίζειν μέσω εννοιών.²² Μόνον ο άνθρωπος είναι ικανός για θρησκεία, ακριβώς επειδή είναι το μόνο σκεπτόμενο ον. Ο άνθρωπος διαφοροποιείται από το ζώο χάρη στη νόηση και η νόηση δεν είναι διόλου αδρανής μέσα στο θρησκευτικό στοιχείο.²³

Υποστηρίζουμε επομένως ότι η χριστιανική πίστη έχει μεν εμπειρική βάση, ωστόσο η εννόηση, έκθεση και μετάδοση της πνευματικής της πληρότητας χρειάζεται τον λόγο, ο οποίος αποτελεί, άλλωστε, όχι απλώς ουσιώδες ιδίωμα του ανθρώπου, αλλά και την ειδοποιό, συγκροτητική διαφορά του ανθρώπου από τα ζώα.

Περαιτέρω, ποια είναι η σχέση της πίστης με την πράξη; Ο άγιος Ιάκωβος ο αδελφόθεος, στην *Καθολική του Επιστολή*, γράφει ότι «ή πίστις χωρίς τῶν ἔργων νεκρά ἐστι»²⁴ η πίστη συνεργεί στα έργα και δεικνύεται και τελειούται εκ των έργων. Κατά τον Απόστολο Παύλο, «ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω,

¹⁸ Σπυρίδων Κυριαζόπουλος, *Προλεγόμενα εις την Ερώτησιν περί Θεού*, ό.π., σ. 199-226.

¹⁹ Γκέοργκ Χέγκελ, *Εγκυκλοπαίδεια των φιλοσοφικών επιστημών σε επιτομή*, §1-244: *Η Επιστήμη της Λογικής*, εισαγ., μτφρ., σχόλια Γιάννη Τζαβάρρα, Δωδώνη, Αθήνα 1991, §67, σ. 177-179.

²⁰ G. W. F. Hegel, *Οι Αποδείξεις περί της Ύπαρξης του Θεού - Πανεπιστημιακές Παραδόσεις (Θερινό Εξάμηνο 1829)*, μετάφραση Παύλου Κλιματσάκη και Δημήτρη Υφαντή, Ροές, Αθήνα, 2015, σ. 66.

²¹ Γκέοργκ Χέγκελ, *Εγκυκλοπαίδεια των φιλοσοφικών επιστημών σε επιτομή*, ό.π., §67, σ. 178.

²² Ό.π., §63, σ. 170.

²³ Ό.π., §2, σ. 56.

²⁴ *Ιακ* 2:26.

οὐδέν εἶμι».²⁵ Ὅμως, ἡ ἀγάπη, σύμφωνα με τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ, εἶναι ὀπωσδήποτε ἐμπρακτὴ. Κατ' ἀκολουθίαν, ἡ πράξις δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα ἀναγκαῖο ἢ εὐκαταῖο συμπλήρωμα τῆς πίστεως, ἀλλὰ ἐμπεριέχεται στὴν οὐσία τῆς πίστεως. Ἡ πράξις ὡς πραγμάτωση, ἐνσάρκωση, τελείωση καὶ ἀπόδειξη τῆς πίστεως, εἶναι τὸ *sine qua non* τῆς πίστεως. Με τὰ λόγια τοῦ Δαμασκηνού: «Αὕτη δὲ (ἡ πίστις) τελειοῦται πᾶσι τοῖς νομοθετηθεῖσιν ὑπὸ Χριστοῦ, ἔργῳ πιστεύουσα, εὐσεβοῦσα καὶ τὰς ἐντολὰς πράττουσα τοῦ ἀνακαινίσαντος ἡμᾶς».²⁶ Ἐπιπλέον, ὁ Δαμασκηνός υπογραμμίζει πῶς ὁ «κοινωνῶν διὰ τῶν ἀτόπων ἔργων τῷ Διαβόλῳ ἄπιστός ἐστιν».²⁷ Δηλαδή, ἀκόμη καὶ ἀν κάποιος πιστεύει θεωρητικὰ, με τὰ λόγια, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀτόπων ἔργων τοῦ κοινωνεῖ με τὸν Διάβολο, εἶναι ἄπιστος. Δὲν παραμένει ἀληθινὰ πιστός, ὅταν ἀποδέχεται μὲν θεωρητικὰ τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ δὲν τὴν υλοποιεῖ πρακτικὰ. Τὰ ἔργα μπορεῖ νὰ τελειοποιήσουν ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναιρέσουν τὴν πίστη.

Συνοψίζουμε καὶ κατακλείουμε: ἡ πίστη ἔχει κατ' ἀρχὴν «εμπειριοκρατικὴ» θεμελίωση, ἡ ὁποία συνυφαίνεται με τὴν ιστορικότητα τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ· παρὰ ταῦτα, ἔχει ἀνάγκη τὸν λόγο, ἀφενὸς γιὰ νὰ τὴν προπαρασκευάσει ἀφετέρου γιὰ νὰ τὴν διαμεσολαβήσει, καὶ τὴν πράξι γιὰ νὰ τὴν ολοκληρώσει.

²⁵ 1^η Πρὸς Κορινθίους 13:2.

²⁶ Δαμασκηνού, ὁ.π.

²⁷ Ὁ.π.